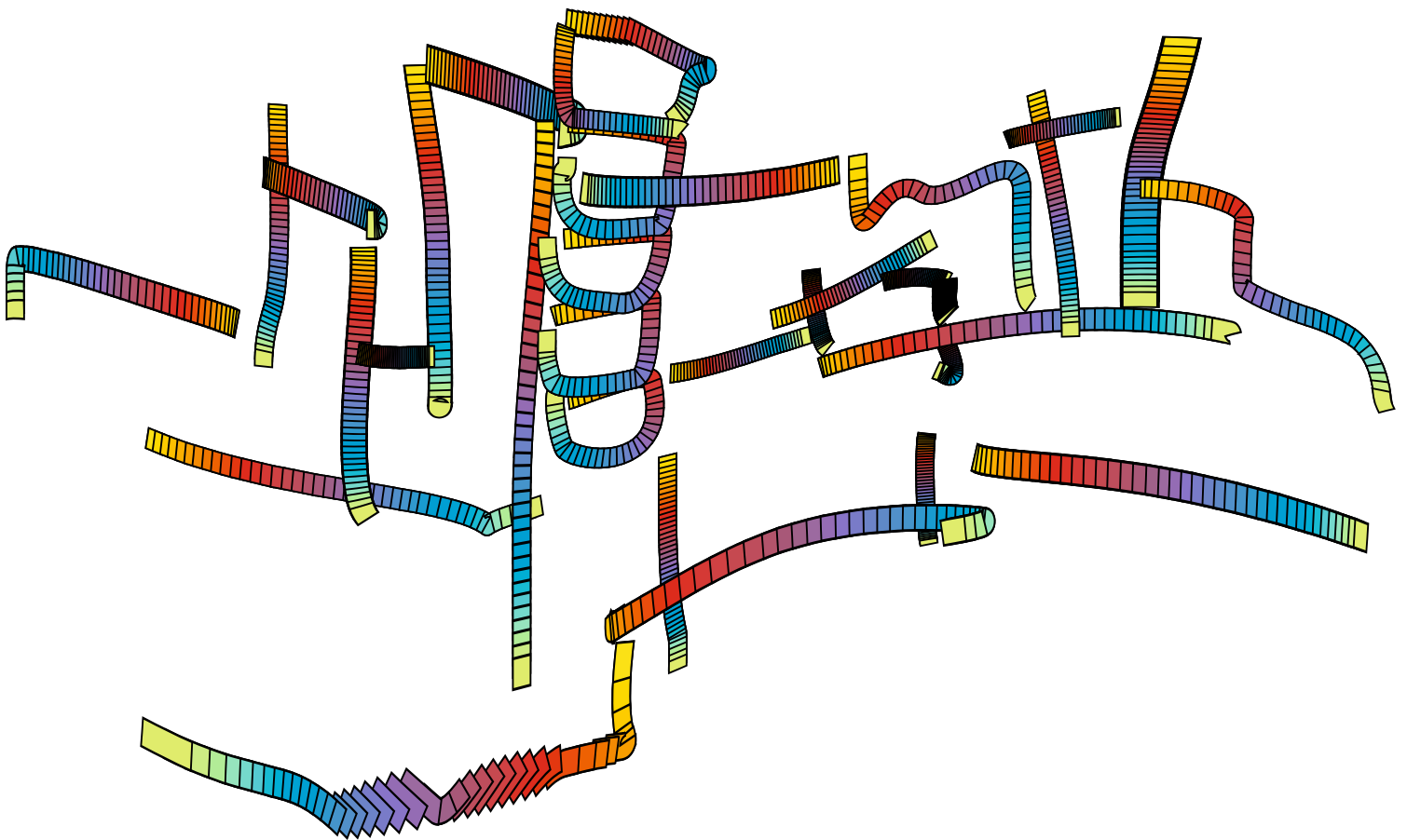

Уредници / Editors:
др Александар Јевтић
мр Борко Драшковић

Удружење урбаниста Србије
Serbian Town Planners Association

ИСКУСТВА И ПЕРСПЕКТИВЕ УРБАНИСТИЧКОГ ПЛАНИРАЊА
СА ЈЕДНОСТЕПЕНИМ КОНЦЕПТОМ ПЛАНА КАО ОСНОВНИМ
УЛОГА ГЕОПРОСТОРНИХ ПОДАТАКА У ДРУШТВУ – Е-ПРОСТОР

EXPERIENCE AND PERSPECTIVES OF URBAN PLANNING
WITH SINGLE-STAGE PLAN CONCEPT AS BASIC ONE
ROLE OF GEO-DATA IN SOCIETY – E-SPACE

Врњачка Бања, 10-12. јун 2021.

УДРУЖЕЊЕ УРБАНИСТА СРБИЈЕ
SERBIAN TOWN PLANNERS ASSOCIATION

РЕПУБЛИЧКИ ГЕОДЕТСКИ ЗАВОД
REPUBLIC GEODETIC AUTHORITY

МЕЂУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЈА
17. ЛЕТЊА ШКОЛА УРБАНИЗМА
И УПРАВЉАЊА ГЕОПРОСТОРНИМ ПОДАЦИМА

INTERNATIONAL CONFERENCE
17TH SUMMER SCHOOL OF URBANISM
AND GEO-DATA MANAGEMENT

**ИСКУСТВА И ПЕРСПЕКТИВЕ УРБАНИСТИЧКОГ ПЛАНИРАЊА
СА ЈЕДНОСТЕПЕНИМ КОНЦЕПТОМ ПЛАНА КАО ОСНОВНИМ**

**УЛОГА ГЕОПРОСТОРНИХ ПОДАТАКА У ДРУШТВУ –
Е-ПРОСТОР**

**EXPERIENCE AND PERSPECTIVES OF URBAN PLANNING WITH
SINGLE-STAGE PLAN CONCEPT AS BASIC ONE**

**ROLE OF GEO-DATA IN SOCIETY –
E-SPACE**

Врњачка Бања, 10-12. јун 2021.

Група аутора: **I ИСКУСТВА И ПЕРСПЕКТИВЕ УРБАНИСТИЧКОГ ПЛАНИРАЊА СА ЈЕДНОСТЕПЕНИМ КОНЦЕПТОМ ПЛАНА КАО ОСНОВНИМ / II УЛОГА ГЕОПРОСТОРНИХ ПОДАТАКА У ДРУШТВУ – Е-ПРОСТОР**

Издавач: Удружење урбаниста Србије, Београд

За издавача: др Александар Јевтић, председник Удружења урбаниста Србије

Уредници: др Александар Јевтић
мр Борко Драшковић

Рецензенти: др Злата Вуксановић Мацура, САНУ, Географски институт „Јован Цвијић“
Доц. др Малина Чворо, Архитектонско-грађевинско-геодетски факултет, Бања Лука
Доц. др Данијела Миловановић Родић, Архитектонски факултет Београд

Научни одбор: Проф. др Александра Ђукић, председник, Архитектонски факултет Београд, УУС
др Александар Јевтић, председник Удружења урбаниста Србије
др Игор Марић, Матична секција архитектата ИКС, СИТС
мр Ђорђе Милић, Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре
мр Борко Драшковић, директор Републичког геодетског завода
др Божидар Манић, УУС, Институт за архитектуру и урбанизам Србије
Проф. др Петар Митковић, Грађевинско-архитектонски факултет Ниш
мр Бранислав Антонић, УУС, Архитектонски факултет Београд
Доц. др Ратка Чолић, Архитектонски факултет Београд
др Злата Вуксановић Мацура, САНУ, Географски институт „Јован Цвијић“
Доц. др Малина Чворо, Архитектонско-грађевинско-геодетски факултет Бања Лука
Проф. др Драган Коматина Архитектонски факултет Подгорица
Проф. др Нусрет Мујагић, Универзитети у Сарајеву и Тузли
Проф. др Страхиња Трпевски, Архитектонски факултет Скопље
др Жаклина Ангеловска, Комора архитектата и инжењера Северне Македоније
Доц. др Милена Динић Бранковић, Грађевинско-архитектонски факултет Ниш
Проф. др Марија Маруна, Архитектонски факултет Београд
Доц. др Данијела Миловановић Родић, Архитектонски факултет Београд
Проф. др Дарко Реба, Департман за архитектуру и урбанизам ФТН Нови Сад
мр Душан Минић, Удружење урбаниста Србије
мр Миодраг Ференчак, Удружење урбаниста Србије
др Марија Лалошевић, Урбанистички завод Београда
др Верољуб Трифуновић, УУС, Удружење урбаниста Србије
Доц. др Драгутин Радосављевић, Удружење урбаниста Србије
Проф. др Весна Златановић Томашевић, Удружење инжењера Београда

Организационо-програмски одбор: Зоран Д. Јовановић, председник, Републички геодетски завод, УУС
Татјана Симоновић, Удружење урбаниста Србије, ИКС
Светлана Јаковљевић, Удружење урбаниста Србије
Милка Павловић, Рума, Удружење урбаниста Србије
Гордана Недељковић, Крушевац, Удружење урбаниста Србије
Ивана Јоксимовић, Лесковац, Удружење урбаниста Србије
Мр Миролjub Станковић, ЈП Завод за урбанизам Ниш
Марија Пауновић Милојевић, Инфоплан, Аранђеловац, УУС
Марина Благојевић, Лепосавић, Удружење урбаниста Србије
Славица Ференц, Шабац, Удружење урбаниста Србије
Бојан Алимпић, Шабац, Удружење урбаниста Србије
Лазар Мандић, Крагујевац, Удружење урбаниста Србије

Технички уредник: Светлана Јаковљевић

Дизајн корица: Јасна Марићевић

Тираж: 300 примерака

Штампа: УНИГРАФ, Ниш

Година: 2021.

ISBN: 978-86-84275-44-0

ЗБОРНИК РАДОВА ЈЕ ШТАМΠΑНА УЗ ПОДРШКУ ИНЖЕЊЕРСКЕ КОМОРЕ СРБИЈЕ

ИЗДАВАЧ ЗАДРЖАВА СВА ПРАВА: РЕПРОДУКЦИЈА НИЈЕ ДОЗВОЉЕНА

ПРЕДГОВОР

Поштоване колегинице и колеге, урбанисти и планери,

Међународна конференција „17. Летња школа урбанизма и управљања геопросторним подацима“ одржава се и ове године у нешто измењеном термину и у измењеним околностима. Разлог је познат: пандемија вируса Ковид-19. Позитивни трендови, које дугојемо процесу имунизације, настављају се, те се надам да ћемо се врло брзо вратити редовном начину живота и рада. Као што видите, формат летње школе је промењен; садашњи назив 'Међународна конференција' говори да смо прихватили оно што школа већ одавно јесте – најзначајнији стручни скуп из области урбанизма у региону. Велики број пријављених, квалитетних радова говори о потреби презентовања онога што је урађено на теоријском и практичном пољу, говори о помацима у, генерално гледано, области планирања, као и о сталном напретку које је евидентан у раду колега из Републичког геодетског завода. Надам се да ће се ове позитивне тенденције наставити.

Добро дошли на летњу школу!

*Др Александар Јевтић, дипл.инж.грађ.
Председник
Удружења урбаниста Србије*

I ИСКУСТВА И ПЕРСПЕКТИВЕ УРБАНИСТИЧКОГ ПЛАНИРАЊА СА ЈЕДНОСТЕПЕНИМ КОНЦЕПТОМ ПЛАНА КАО ОСНОВНИМ	1
<i>Проф. др Александра Ђукић, др Јелена Марић</i> SHRINKING CITY: ФЕНОМЕН, УЗРОЦИ, ТИПОЛОГИЈА И ПОСЛЕДИЦЕ ЛОКАЦИЈЕ НА ПЕРИФЕРИЈИ РЕГИОНА.....	3
<i>др Бранислав Антонић</i> ОПАДАЊЕ ГРАДОВА СРЕДЊЕ ВЕЛИЧИНЕ У СРБИЈИ: ДА ЛИ И КАКО ПОЛОЖАЈ ГРАДА У СКЛОПУ ДРЖАВЕ УТИЧЕ НА ОВУ ПОЈАВУ?.....	11
<i>Проф. др Виталиј Стадников</i> ПИТАЊЕ ПРАВИЛА ЗОНИРАЊА И ОДРЖИВИ РАЗВОЈ ИСТОРИЈСКИХ ГРАДОВА У РУСИЈИ: ЗОНИРАЊЕ ПРЕМА ОБРАСЦИМА НАСЛЕЂЕНОГ ОБЛИКОВАЊА.....	21
<i>Мр Миодраг Ференчак</i> СРБИЈИ ЈЕ ПОТРЕБАН БОЉИ УРБАНИЗАМ – ПОДСЕТНИК НА НЕКЕ НАСЛЕЂЕНЕ И НОВЕ ОБЛИКЕ У УРБАНИСТИЧКОМ СИСТЕМУ УЗ ПРЕЛАЗ НА НОВЕ ТИПОВЕ ПРЕДУЗЕТНИШТВА.....	31
<i>др Неда Живак, мр Марко Иванишевић, Стеван Чукић,</i> ГЕНЕЗА И МОДИФИКАЦИЈА ЛЕГИСЛАТИВНЕ МАТЕРИЈЕ У ОБЛАСТИ ПРОСТОРНОГ ПЛАНИРАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ.....	39
<i>Проф. др Весна Златановић-Томашевић</i> ТЕОРЕТСКЕ ПРЕТПОСТАВКЕ УРБАНИСТИЧКОГ ПЛАНИРАЊА И ОДРЖИВ УРБАНИ РАЗВОЈ.....	45
<i>Марија Косовић, Ана Граовац</i> ПЛАН ГЕНЕРАЛНЕ РЕГУЛАЦИЈЕ КАО ИНСТРУМЕНТ ЗА ТРАНСФОРМАЦИЈУ БЕОГРАДСКИХ BROWNFIELD ПОДРУЧЈА.....	51
<i>Весна Теофиловић, др Јасмина Ђокић Павков</i> ЗОНЕ ЗАШТИТЕ ДАЛЕКОВОДА У ГРАДСКОМ ПОДРУЧЈУ: ИЗАЗОВИ У ПЛАНИРАЊУ.....	59
<i>Мирјана Ђурић, Мирјана Маринковић Габарић, Милун Милићевић, Владимир Раковић</i> АСПЕКТ СТРАТЕШКОГ ПЛАНИРАЊА У ПЛАНОВИМА ГЕНЕРАЛНЕ РЕГУЛАЦИЈЕ ЦЕЛИХ ГРАДСКИХ НАСЕЉА.....	67
<i>др Јасмина Ђокић Павков Ана Граовац</i> ПРОБЛЕМИ СПРОВОЂЕЊА ПЛАНОВА ГЕНЕРАЛНЕ РЕГУЛАЦИЈЕ БЕОГРАДА.....	73
<i>др Марија Маруна, др Александра Ђорђевић</i> ПОСТ COVID-19 БЕОГРАД: У СУСРЕТ ГУП-У 2041.....	81
<i>др Данијела Миловановић Родић, Љубица Славковић, др Марија Маруна, Ксенија Радовановић</i> ИНТЕРАКТИВНИ УРБАНИЗАМ: ИСКУСТВА РАЗВОЈА И ПРИМЕНЕ ОН-ЛАЈН ПЛАТФОРМЕ ЗА ИЗГРАДЊУ ЗНАЊА И КАПАЦИТЕТА ЗА ДИЈАЛОГ.....	91
<i>Катарина Данков, проф. др Александра Ђукић, др Бранислав Антонић</i> СМЕДЕРЕВО – КРЕАТИВНИ ГРАД: ИСТРАЖИВАЊЕ КРЕАТИВНОГ ИДЕНТИТЕТА СТАРОГ ЈЕЗГРА СМЕДЕРЕВА У ЦИЉУ ЊЕГОВЕ ПРЕПОЗНАТЉИВОСТИ.....	99
<i>Катарина Медар, др Петар Митковић</i> ТАКТИЧКИ УРБАНИЗАМ – ОД НЕФОРМАЛНИХ ИНИЦИЈАТИВА ДО ДУГОРОЧНИХ РЕШЕЊА.....	107
<i>др Љиљана Стошић Михајловић, Предраг Михајловић</i> УЛОГА ЕКОНОМСКИХ ПРИНЦИПА У САВРЕМЕНОМ УРБАНИСТИЧКОМ ПЛАНИРАЊУ.....	115
<i>др Милена Динић Бранковић, Милица Игић, др Петар Митковић, Јелена Ђекић</i> САВРЕМЕНИ УРБАНИСТИЧКИ КОНЦЕПТИ У ПЛАНИРАЊУ И ПРОЈЕКТОВАЊУ СУБУРБАНИХ ПОДРУЧЈА – ТЕОРИЈСКЕ ПОСТАВКЕ И ПРИМЕРИ ДОБРЕ ПРАКСЕ.....	121
<i>др Данијела Миловановић Родић, др Александра Ђорђевић, Марија Мићановић</i> РАЗНОЛИКОСТ ПРАКСИ ПЛАНИРАЊА: ПОУКЕ И ИСКУСТВА ПРОЈЕКТА РЕГЕНЕРАЦИЈЕ VIII И IX ОКРУГА У БУДИМПЕШТИ.....	131
<i>Стефан Матијевић, др Александра Ђукић, др Бранислав Антонић</i> МУЛТИМОДАЛНИ ЧВОР У СЛУЖБИ УРБАНЕ РЕГЕНЕРАЦИЈЕ: НОВА ЖЕЛЕЗНИЧКА СТАНИЦА У СМЕДЕРЕВУ.....	139
<i>Доц. др Милена Вукмировић, Ена Миљковић</i> ПРИМЕНА КОНЦЕПТА ЗЕЛЕНЕ ТРАНСФОРМАЦИЈЕ У ПРОЦЕСУ УРБАНОГ РАЗВОЈА.....	147

Садржај

<i>мр Марко Иванишевић, Лука Сабљић, др Даворин Бајић</i> ВЕБ-ГИС АПЛИКАЦИЈЕ ЈЕДИНИЦА ЛОКАЛНИХ САМОУПРАВА КАО СЕРВИСИ ЗА ПРЕГЛЕД ДОКУМЕНАТА ПРОСТОРНОГ УРЕЂЕЊА – ИСКУСТВА ИЗ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ.....	155
<i>Марија Десић, проф. др Александра Ђукић, др Бранислав Антонић</i> СТВАРАЊЕ ЗОНЕ РЕКРЕАЦИЈЕ У СМЕДЕРЕВУ ПО НАЧЕЛИМА КОНЦЕПТА PLEASURE CITY.....	163
<i>Др Верољуб Трифуновић, Мирјана Ђурић, Иван Радуловић, Лазар Мандић</i> ПЛАН УРБАНИСТИЧКЕ РЕГУЛАЦИЈЕ ГРАДСКИХ НАСЕЉА - РАЗВОЈ КОНЦЕПТА У УРБАНИСТИЧКОЈ ПРАКСИ СРБИЈЕ - НАСЕЉЕ СТАРА ВАРОШ У КРАГУЈЕВЦУ.....	169
<i>Дејан Пухало</i> РЕГУЛАЦИЈА И ПРОСТОРНО-ФУНКЦИОНАЛНА ОРГАНИЗАЦИЈА ИСТОРИЈСКИХ УРБАНИХ ЧЕТВРТИ ТРЕБИЊА.....	179
<i>Бојан Алимпић, Јана Богдановић, Ксенија Лукић</i> КРЕИРАЊЕ НОВОГ ИДЕНТИТЕТА ГРАДА КРОЗ РАЗВОЈ ЈАВНИХ ПРОСТОРА И ТРГОВА У ПЕРИОДУ 2015-2020 У ШАПЦУ.....	185
<i>др Малина Чворо, Јелена Павловић</i> ГРАДСКИ ТРГ КАО ИНТЕГРАЛНИ ДИО САВРЕМЕНОГ УРБАНОГ РАЗВОЈА БАЊЕ ЛУКЕ.....	195
<i>Соња Стојановић, Татјана Здравковић, Соња Јанковска Станковић</i> ТРГ У ЛЕСКОВЦУ - ИЗАЗОВИ И РЕАЛИЗАЦИЈА.....	203
<i>др Марија Лалошевић, Јелена Ђерић</i> КОНТИНУИТЕТ ПЛАНСКИХ РЕШЕЊА КРОЗ ГЕНЕРАЦИЈЕ – ПРИМЕР ПОДРУЧЈА КНЕЗ МИХАИЛОВЕ УЛИЦЕ У БЕОГРАДУ, СРБИЈА.....	211
<i>др Љиљана Стошић Михајловић, Марија Михајловић</i> МЕТОДЕ ПРОЦЕНЕ ВРЕДНОСТИ НЕПОКРЕТНОСТИ У УРБАНОЈ КОМАСАЦИЈИ.....	223
<i>Предраг Михајловић, Марија Михајловић</i> РАЗВОЈ НОВИХ МОДЕЛА УРБАНЕ КОМАСАЦИЈЕ И УРБАНИСТИЧКОГ УРЕЂЕЊА НАСЕЉА.....	229
II УЛОГА ГЕОПРОСТОРНИХ ПОДАТАКА У ДРУШТВУ – Е-ПРОСТОР.....	235
<i>мр Ђорђе Милић, мр Борко Драшковић, Љиљана Живковић, Дарко Вучетић</i> КОНЦЕПТУАЛНИ ОКВИР И СТРУКТУРА ПЛАТФОРМЕ ЗА ПРИПРЕМУ, КООРДИНАЦИЈУ И ПРАЋЕЊЕ ИЗРАДЕ ДОКУМЕНАТА ПРОСТОРНОГ И УРБАНИСТИЧКОГ ПЛАНИРАЊА Е-ПРОСТОР.....	237
<i>Бинела Бојовић, Бојана Марић, Милена Трифуновић</i> МОДЕРНИЗАЦИЈА НАДЗОРА У ПОСТУПКУ КОМАСАЦИЈЕ ЗЕМЉИШТА.....	247
<i>Давор Ђуран, Василија Живановић, Олга Дамњановић, Бојан Теодосијевић</i> НАЦИОНАЛНА ИНФРАСТРУКТУРА ГЕОПРОСТОРНИХ ПОДАТАКА КРОЗ ПРИЗМУ СОЦИЈАЛНО-ЕКОНОМСКЕ АНАЛИЗЕ – ПРАВНИ И ИНСТИТУЦИОНАЛНИ АСПЕКТ, ТРЕНУТНЕ И ОЧЕКИВАНЕ КОРИСТИ ЗА ДРУШТВО У ЦЕЛИНИ.....	255
<i>Дијана Обровић</i> КАТАСТАР ВОДОВА – ПРОЦЕДУРА, ВРСТЕ УПИСА, ДОКУМЕНТА.....	261
<i>Драгана Милићевић Секулић, Соња Ракић, Лепосава Тишић</i> АТРАКТИВНОСТ УЛАГАЊА У ЗЕМЉИШТЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ.....	269
<i>Вања Шимунић, Др Иван Поттић</i> ПРОСТОРНЕ ИНФОРМАЦИЈЕ О НЕФОРМАЛНИМ ОБЈЕКТИМА У СЛУЖБИ УПРАВЉАЊА РИЗИЦИМА И ПРОСТОРНОГ ПЛАНИРАЊА.....	273
<i>Марко Драгутиновић, Марина Кањо</i> ПОСТУПАК ПОДНОШЕЊА ДОКУМЕНТАЦИЈЕ ПРИ ОЗАКОЊЕЊУ ОБЈЕКТА И УПИСУ ОБЈЕКТА У ОБЈЕДИЊЕНОЈ ПРОЦЕДУРИ.....	281
<i>Србислав Станојловић, Оливера Коматина, Немања Паунић, др Марина Јовановић Миленковић, мр Саша Рикановић</i> ГЕОСРБИЈА – ИНТЕГРАЦИЈА РЕГИСТАРА У АКЦИЈИ КРОЗ РЕГИСТАР РИЗИКА И НАЦИОНАЛНОГ РЕГИСТРА ИНВЕСТИЦИОНИХ ЛОКАЦИЈА.....	287

др Данијела Миловановић Родић
Љубица Славковић
др Марија Маруна
Ксенија Радовановић

ИНТЕРАКТИВНИ УРБАНИЗАМ: ИСКУСТВА РАЗВОЈА И ПРИМЕНЕ ОН-ЛАЈН ПЛАТФОРМЕ ЗА ИЗГРАДЊУ ЗНАЊА И КАПАЦИТЕТА ЗА ДИЈАЛОГ

Резиме: Почетак овог века су обележила два међусобно повезана очекивања у оквиру професије – прво, да ће институције постати и остати демократске самом променом друштвено-економског система, те да ће њихов квалитет и финоћа механизма управљања и планирања расти временом, и друго да ће информационе и комуникационе технологије (ИКТ) значајно допринети процесима демократизације и квалитету поменутих институција, омогућавањем приступа и размени информација од јавног значаја, подршком интеракцији и сарадњи свих којих се развој тиче, и то у целокупном процесу формулисања одлука и имплементацији одлука о урбаном развоју. Две деценије касније, сведочимо доминацију неолибералног развојног дискурса у нашем друштву и последично, слабљењу институција планирања и промени улоге планера, који се са "они који конципирају" измештају у позицију "они који сервисирају у осталим процедурама донете одлуке". У какофонији информација, полуинформација и дезинформација, ставова различитих интереса, брзо мењајућим процедурама и мноштву међусобно неусклађених прописа, планери бивају све више потиснути на маргине процеса одлучивања. Ради унапређења приступа поузданим информацијама и изградњи знања у функцији оснаживања шире јавности, али пре свега стручњака, за учешће у процесима формулисања и имплементације одлука од значаја за урбани развој, у сарадњи независних експерата (Центар за културну деконтаминацију – ЦЗКД) и представника академије (Универзитет у Београду - Архитектонски факултет) у току 2019. године покренута је он-лајн платформа Интерактивни урбанизам. Основни циљ је искоришћавање потенцијала савремених ИКТ за подстицање слободног изражавања, изградње информисаног мишљења, генерисања идеја и аргументоване дискусије, ради преиспитивања и изградње нових, боље адаптираних и ефикаснијих институција управљања урбаним развојем. У раду ће бити представљени (а) структура и садржај платформе, (б) типови процеса продукције садржаја (истраживања, радионице, презентације и јавни разговори), (в) различити формати трајно доступног материјала (текстуални и табеларни прилози, инфографици, временске линије, видео записи, усл.), (г) модалитети интеракције (синхрони и асинхрони), и (д) комуникациони медијуми - ИКТ алати путем којих је платформа доступна (веб сајт, друштвене мреже). Биће представљени подаци о домету платформе, али и квалитету садржаја по мишљењу корисника платформе и учесника различитих видова догађаја организованих путем ње.

Кључне речи: урбанизам, поуздана информација, изградња знања, интеракција, ИКТ алати

INTERACTIVE URBANISM: EXPERIENCES OF APPLICATION OF THE ON-LINE PLATFORM FOR BUILDING KNOWLEDGE AND CAPACITY FOR DIALOGUE

Abstract: The beginning of this century was marked by two interrelated expectations within the profession - the first concerns the expectation that institutions will become and remain democratic with the change of socio-economic system, and that their quality and fineness of governance and planning mechanisms will grow over time, and second one, that information and communication technologies (ICT) will significantly contribute to the processes of democratization and quality of the mentioned institutions by enabling access and exchange of information, supporting the interaction and collaboration of stakeholders in the entire process of decisions making. Two decades later, we are witnessing the dominance of neoliberal development discourse in our society and, consequently, the weakening of

planning institutions and the changing role of planners, who are moving from "those who conceive" to "those who service" decisions made in outside-planning procedures. In the cacophony of information, semi-information and misinformation, different interests stands, fast-changing procedures and a mass-production of mutually inconsistent regulations, planners are increasingly pushed to the margins of the decision-making process. In order to improve access to reliable information and build knowledge in order to empower the general public, but above all experts, to participate in the process of formulating and implementing decisions relevant to urban development, in cooperation of independent experts (Center for Cultural Decontamination - CZKD) and academy representatives (University of Belgrade - Faculty of Architecture) during 2019, the online platform Interactive Urbanism was launched. The main goal of the platform is to use the potential of ICT to encourage dialogue, build informed opinion, generate and place ideas and reasoned discussion to review and build new, better adapted and more efficient institutions of urban development management. The paper will present (a) the structure and content of the platform, (b) the types of content production processes (research, workshops, presentations and public debate), (b) different formats of permanently available material (texts, tables, figures, infographics, timelines, videos, etc.), (c) modalities of interaction (synchronous and asynchronous), and (d) communication media - ICT tools through which the platform is accessible (website, social networks). Data on the scope of the platform will be presented, as well as the quality of content in the opinion of platform users and participants in various types of events organized through it.

Key words: *urbanism, reliable information, knowledge building, interaction, ICT tools*

УВОД

Он-лајн платформа Интерактивни урбанизам представља један од резултата дугорочног истраживачког пројекта Ка колаборативном управљању, који је започет 2019. године у оквиру програмске целине Разумети град Центра за културну деконтаминацију (ЦЗКД) из Београда. Програмска целина Разумети град се темељи на разумевању да град представља показатељ културног и цивилизацијског достигнућа, а тиме и комплексних механизма савременог (су)живота, и посвећена је „темама производње и репрезентације простора у социјалистичком, транзиционом и пост-транзиционом друштву, како Београда тако и региона“ (ЦЗКД, 2015).

Платформа је формирана ради представљања резултата пројекта, али и укључивања заинтересованих представника професионалне и шире јавности у истраживачки процес у циљу провере резултата и прикупљања додатних података. Аутори су сматрали да је у какофонији информација, полуинформација и дезинформација, ставова различитих интереса, брзо мењајућим процедурама и мноштву међусобно неусклађених прописа, свим актерима којих се тиче, заинтересованој широј, па и стручној јавности, веома тешко да прати и разуме шта се и зашто дешава, те тиме и конструктивно учествује у процесима изградње града.

Покренута је ради скретања пажње на важност омогућавања приступа поузданим и проверљивим информацијама од значаја за разумевања процеса формулисања и имплементације одлука, али и значај комуникације актера различитих интереса, потреба, знања и ставова у тим процесима. Основни циљ платформе је искоришћавање потенцијала савремених ИКТ за подстицање слободног изражавања, изградње информисаног мишљења, генерисања идеја и аргументоване дискусије ради преиспитивања и изградње нових, боље адаптираних и ефикаснијих институција управљања урбаним развојем (Маруна, и др. 2020; Славковић, и др. 2020).

ДИГИТАЛНА РЕВОЛУЦИЈА И ДЕМОКРАТИЈА: ИЗНЕВЕРЕНА ОЧЕКИВАЊА?

Интезивни развој и приступачност информационих и комуникационих технологија (ИКТ), а посебно Интернета, су значајно утицали на многе аспекте људског живота и урбани развој. Почевши од девете деценије двадесетог века, релације међузависности између развоја града и ИКТ-а, аспекти, предуслови и могућности примене ИКТ-а у функцији унапређења управљања и планирања одрживог урбаног развоја представљају предмет истраживања бројних аутора широм света, па и код нас (Mitchell, 1995, 1999; Batty & Densham, 1996; Grapham & Marvin, 1996; Klosterman, & Brail, 2001; Laurini, 2001; Kingston, 2002; у Србији Vajić Brković, 1999, 2004, 2007, 2008; Миловановић 1999, 2001, 2003, 2004, 2005, Маруна & Маруна, 2004, 2005а, 2005б, 2007, 2009; Маруна, 2005, 2008а, 2008б, 2009; Миловановић Родић, 2013, Лаловић, 2013). Међутим, иако евидентни, њихови потенцијали се у Србији, упркос унапређењу капацитета интернет веза, покривености територије, разноликости могућности приступа, развијености и приступачности

апликација, ниској цени уређаја, великој пенетрацији савремених технологија у укупној популацији и њиховој интеграцији у свакодневни живот, и даље слабо користе у ту сврху. Разлог је то што интезитет и квалитет њихове примене зависи од више фактора у конкретном развојном контексту, а пре свега од воље и знања оних који дизајнирају институционални аранжман у оквиру ког се реализује активност планирања и управљања урбаним развојем.

Капацитети савремених ИКТ алата за подршку управљању развојем

У радовима поменутих аутора, приказани су и анализирани бројни примери развоја и примене ИКТ алата за обраду, представљање и складиштење велике количине података, и ти капацитети и даље константно расту. Информацијама и људима се може приступити било када и са било ког места, а комплексне информације могу постати разумљивије свим заинтересованим странама и широј јавности. Програми за графичку интерпретацију и манипулацију просторним подацима у виду мапа су све једноставнији за употребу. Интернет базирани ГИС алати омогућавају брзу визуализацију података не само о постојећем стању, већ и о предложеним променама у простору. Захваљујући томе сви они који су укључени у процес планирања, а нису довољно технички писмени, могу лако да дођу до основних информација о карактеристикама предложеног решења, односно представљеног проблема, чиме им се обезбеђује боља основа за тумачење и вредновање.

Осим бољег разумевања проблема или предложеног решења, развијено је мноштво алата који омогућавају лакше формулисање и проверу замисли и алтернативних предлога, као и боље и лакше презентације ефеката предлога решења, без обзира на то о којим типовима и просторним нивоима се ради. Олакшани су повезивање и интеракција људи и институција, размена информација и ставова, развој знања, покретање нових тема и пласман нових идеја, удруживање и успостављање партнерстава. Отварају се многе могућности за унапређење старих, али и креирање и реализацију нових начина којима заинтересоване стране могу да учествују и сарађују са планерима и управама у процесима планирања и управљања развојем, те тиме и да допринесу не само проналажењу бољих решења, већ и унапређењу личних и институционалних перформанси. ИКТ алати могу да унапреде ефикасност јавне администрације и повећају поверење грађана у институције задужене за планирање и управљање, јер омогућавају транспарентност процедура и њихово поједностављивање, али и бољу доступност сервиса за помоћ свим актерима заинтересованим за развој.

Развој и примена ИКТ алата у неолибералној стварности

Једно од првих питања које се намеће у процесу дискусије примене ИКТ алата, нарочито након првих увида у корисности и могућности њихове примене, је питање разлога и узрока њихове и даље слабе употребе и распрострањености. Може се идентификовати више могућих разлога, међу којима сматрамо да је најзначајнији недостатак политичке, па стога и експертске воље, односно знања. Једно од основних својстава моћи је да се заснива на ограниченој размени и емисији информација, у овом случају оних које се тичу коришћења најзначајнијег градског ресурса - градског земљишта. ИКТ алати не могу решити овај проблем, али могу допринети креирању позитивне климе за промену, успостављањем дијалога и повезивања грађана међусобно. Други могући разлог њихове не-примене је непостојање разумевања о важности укључивања свих којих се тиче у процесе управљања развојем, а тиме и непостојање адекватне и развијене методологије и подршке њеној ефективној и ефикасној операционализацији. Трећи разлог произлази из непостојања адекватно обучених људи који прате развој струке, спремних да прихвате и мењају уобичајени начин рада.

Примена ИКТ алата као подршке учешћу грађана у планирању има, поред бројних позитивних ефеката, и своју потенцијално негативну страну. Иако се захвљајући ИКТ-у велики део урбаних активности, па тиме и учешће грађана у урбанистичком планирању, може одвијати са било ког места и тиме успешно решити проблем просторно-временске доступности, приступ самим ИКТ сервисима, није једнако омогућен свима, те може допринети још већој поларизацији друштва. Ситуација у којој један део грађана има приступ ИКТ, за разлику од осталих, који не умеју да их користе, немају економске могућности да би обезбедили приступ, или живе у подручју које није опремљено одговарајућом инфраструктуром, доприноси појачавању неједнакости. Тиме се јавља нова врста поделе међу становништвом, такозвани digital divide или digital gap. Решење може бити у акцијама управа на свим плановима, од обезбеђивања едукације грађана, организацијом места са јавним приступом ИКТ сервисима, развојем ИКТ инфраструктуре, али пре свега у унапређењу капацитета оних који су задужени за дизајн е-сервиса и разради начина њихове примене у јавном сектору. И поред интеграције питања приступачности и ослањања на е-сервисе у све развојне стратегије, основаних институција и покренутих програма, примена ИКТ алата у

функцији унапређења демократичности, ефективности и ефикасности процеса управљања је и даље у домену декларативног.

УРБАНИСТИ ЗА УРБАНИСТЕ: ОН-ЛАЈН ПЛАТФОРМА ИНТЕРАКТИВНИ УРБАНИЗАМ

У фокусу пројекта Ка колаборативном управљању, који је реализован у сарадњи експерата из ЦЗКД-а, представника академије (Архитектонски факултет Универзитета у Београду) и њене алумни мреже (Студијски програм мастер академских студија, Интегрални урбанизам), су актуелне теме и проблеми просторног развоја Београда. Састоји се од три међусобно интегрисане компоненте: а) интегрално истраживање студија случаја планирања и изградње у Београду које су иницирале реакције грађана и стручне јавности; б) онлине платформа Интерактивни урбанизам ради омогућавања приступа резултатима истраживања и оснаживања за приступ информацијама од значаја и в) јавних интерсекторских дебата на којима су дискутовани проблеми система планирања идентификовани у истраживачком процесу.

Платформа је заснована на идеји и принципима модела комуникативно-колаборативног планирања и управљања, који је деведесетих година 20. века и инициран све учесталијом појавом да политике, програми и планови које институције задужене за њихово креирање и усвајање формулишу у „припреми-обелодани-брани“ процедурама изазивају бригу, недоумице и отпор јавности (Healy, 1997). Модел комуникативно-колаборативног планирања и управљања објашњава природу појединачне планске акције у контексту деловања мноштва заинтересованих актера различитих по мотивима, интересима, капацитетима, да артикулишу и бране своје интересе, односно моћима да утичу на плански процес и резултате, и даје одговор у виду концепта колективног управљања заједничким простором у функцији заштите заједничког добра и јавног интереса. Према кључним теоретичарима и практичарима комуникативно-колаборативног планирања (Forester, 1987; Healey, 1997, 2010; Innes, 1996; Allmendinger & Tewdwr-Jones, 2002; Innes & Booher, 2010), процеси планирања и управљања развојем се пре свега морају отворити за јавни дијалог у ком се проблеми и решења идентификују, дискутују, артикулишу и унапређују уз континуирано и активно учешће свих којих се тиче. Да би заинтересовани учесници могли да квалитетно учествују, морају бити потпуно и правовремено информисани, што представља прву претпоставку њиховог оснаживања за учешће у процедурама. На тај начин, учесници у институционализованим и фасилитираним јавним расправама, које се одвијају у јавним аренама различитих типова у току целокупног процеса формулисања, имају могућност да развију рефлексивни капацитет који омогућава вредновање и ревердовање сопствених и туђих ставова. Управо та рефлексивност, односно могућност промене ставова и перцепције проблема и/или решења заинтересованих актера, на основу могућности увида у аргументе, логику, информације, потребе и интересе осталих страна у процесу, представља сврху јавног дијалога (Innes & Booher, 2010).

У складу са разумевањем контекста планирања и управљања развојем градом на којем се пројекат Ка колаборативном управљању заснива, примарни циљ платформе је оснаживање за самосталан приступ информацијама од јавног значаја и разумевање процедура урбанистичког планирања и просторног развоја, а затим, захваљујући њима, омогућавање разумевање шире слике, односно проблема чији су они само једна од многих манифестација широм Србије. Циљ „вишег реда“ је допринос изградњи нове културе планирања и управљања развојем, промовисањем важности јавног дијалога, (ре)изградње аргументованог мишљења и развојем нове културе комуникације (Маруна, и др. 2020; Славковић, и др. 2020; Маруна, и др. 2021).

Типови процеса продукције садржаја представљених на платформама

У оквиру пројекта, истраживачки резултати су генерисани у више различитих типова процеса рада и сарадње различитих по врсти активности, броју учесника, врсти интеракције и дужини трајања: истраживања, радионице, презентације и јавни разговори. Сви типови процеса су међусобно повезани, те се нпр. методологија истраживачког процеса утврђује на радионицама, а резултати истраживачког процеса дискутују на јавним разговорима.

Истраживање представља стандардан научно-истраживачки процес прикупљања, обраде и презентације података и закључака генерисаних на основу њих, са фокусом на интегралном приступу. Такав приступ омогућава сагледавање различитих развојних аспеката, знања и дисциплина, просторних и управљачких нивоа, облика јавне интервенције, видова и извора финансирања развоја, актера, њихових ресурса и интереса на конкретној територији. Циљ истраживања је омогућавање заинтересованој јавности разумевање комплексности процеса просторног развоја, али и овладавање интегралним начином размишљања као „алатом“ који се може применити ради разумевања и тумачења других примера изградње (Славковић, и др. 2020; Маруна, и др. 2021).

Радионице представљају форму заједничког рада које су имале за циљ размену информација, интеграцију различитих знања ауторског тима и генерисања заједничког разумевања ради утврђивања методологије истраживања, формулисања концепта јавних догађаја, избора медија и карактеристика форми и начина презентације и интерпретације остварених резултата широј јавности.

Презентације представљају форму експертских туторијала за разумевање процедура и процеса просторног развоја. Усмерени су ка појашњавању елементарних компоненти система просторног развоја (институције, документа, интереси). Такође, укључују и туторијале за приступ информацијама од јавног значаја кроз електронске базе података одн. географске информационе системе различитог обухвата и нивоа.

Јавни разговори представљају простор (јавна арена) за развој културе разумевања, комуникације и договарања између заинтересованих страна из сва три сектора. Имају за циљ осветљавање различитих позиција и виђења исте ствари кроз специфичну визуру учесника из различитих сектора широј јавности, одн. препознавање различитих интересних позиција, увид у разлике и међусобно разумевање исте теме. Основни предуслови за остваривање отворених и конструктивних разговора почивају на неколико принципа: информисаност о предмету разговора, знања потребна за разумевање проблема, равноправност у могућностима за исказивање ставова, и уважавање другачијег мишљења.

Структура и садржај платформе

Садржај платформе чине два типа резултата остварених на пројекту: а) резултати који су настали у процесу истраживања, и б) резултата који су настали организовањем и реализацијом интерсекторских јавних дебата и јавних догађаја о кључним темама и проблемима идентификованим у том истраживачком процесу. Садржаји платформе су приказани у различитим форматима трајно доступног материјала - текстуални и табеларни прилози, инфографици, временске линије, видео записи и сл.

У групу садржаја насталих у процесу истраживања спадају:

- Интегрална анализа пет студија случаја просторног развоја са фокусом на разумевању концепта управљања урбаним развојем, односно позиције делатности планирања у оквиру ширег контекста одлучивања о интервенцијама у простору. На платформи је дат хронолошки преглед јавно доступних информација и докумената који омогућавају увид у међуусловљеност промена законског оквира, одлука јавних институција, структуру учесника, просторних манифестација и реакција грађана (пет) студија случаја планских пракси у Београду: 1) урбанизација Макишког поља, 2) реконструкција Парка Пријатељства – Ушће, 3) изградња насеља „ Степа Степановић“, 4) изградња спалионице у Винчи, и 5) изградња кондоминијума – стамбено пословни комплекс „Вождове капије“,
- Интегрална анализа правног и планског основа три од пет претходно анализираних студија случаја просторног развоја са циљем разумевања конфликта који су настали између различитих заинтересованих актера. Фокус истраживања је на идентификацији порекла и начина тумачења (у виду конкретних планских процедура и планских решења) јавног интереса. На платформи је дат табеларни преглед текстуалних и графичких прилога релевантних закона и њихових подзаконских аката, просторних и урбанистичких планова, осталих докумената јавних политика (стратегија, програма, концепт политика, и акционих планова), и осталих планских докумената три студије случаја: 1) урбанизација Макишког поља, 2) изградња насеља „ Степа Степановић“, и 3) изградња кондоминијума – стамбено пословни комплекс „Вождове капије“,
- Графичке интерпетације у виду 9 инфографика кључних тема, значајних процедура, релација докумената планских политика, позиција и улога институција и укључених актера, али и методологија претходно спроведених интегралних истраживања. Циљ израде ових инфографика је олакшавање разумевања тема и извора информација. Сви инфографици су повезани са видео презентацијама у којима се тема детаљније обрађује, а могу се и самостално читати.

У другу групу садржаја спадају резултати настали организовањем и реализацијом јавних дебата и догађаја с публиком присутном уживо у ЦЗКД или онлине путем Зум апликације. Јавни догађаји су снимани и видео записи су публиковани на онлине платформи.

На платформи су представљени учесници, концепт, циљеви разговора, фотографије, уређени и монтирани видео записи целокупних и сегмената разговора, резимеи појединачних излагања учесника и укупног догађаја у виду пописа отворених тема и неких смерница о могућностима унапређења у домену основне теме догађаја. На овај начин, информације и знања који су пружени

током јавних догађаја постају трајно доступни најширем делу јавности и могу се користити и након самог догађаја, у сваком тренутку. На платформи су представљени:

- Приказ јавног разговора под називом Колапс или комуникација: урбанизам супротстављених интереса одржаног 10. децембра 2019. у Павиљону ЦЗКД-а на ком су учествовали позвани представници јавног и цивилног сектора уз присуство публике . Циљ јавног разговора је био наглашавање значаја успостављања арене за аргументовану дебату о правцима развоја града, односно систему планирања и планске праксе у Србији,
- Приказ јавног разговора под називом У потрази за јавним интересом: домети урбанизма одржан је 17. новембра 2020. године у Павиљону ЦЗКД-а уз онлине присуство публике . Циљ разговора је био проблематизовање дефинисања и одбране јавног интереса у урбанистичком планирању из позиције различитих научних дисциплина и поља деловања. Разговор је конципиран у форми семинара, те су позвани саговорници представили своја истраживања, након чега је уследила дискусија,
- Приказ јавног разговора под називом Права и обавезе грађана у креирању јавних политика урбаног развоја одржаног 29. марта 2021. године у Павиљону ЦЗКД-а уз он-лајн присуство публике. У разговору су учествовале саговорнице из различитих институција и сектора који су представиле своја искуства и сазнања о начинима на који грађани и цивилно друштво могу да учествују у процесу креирања јавних политика ,
- Приказ тродневне онлајн обуке под називом а) Демистификација планирања: разумевање процедура и процеса, б) Приступ информацијама од јавног значаја: ГИС национални ниво, и в) Приступ информацијама од јавног значаја: ГИС локални ниво, Београд, су одржане 8-10. фебруара 2021. године у Павиљону ЦЗКД-а . Први дан је био посвећен разумевању процеса планирања, односно институција које у њему учествују, планова и процедура њихове израде, различитих интереса који се том приликом испољавају, док су други и трећи били усмерени на приступ информацијама од јавног значаја и оспособљавање за коришћење географских информационих система (ГИС).

У складу са развојем пројекта и садржај платформе се мењао и допуњавао новим резултатима произведеним у оквиру иницијалног, а затим и резултатима насталим у компатибилним пројектима развијеним након њега. До садржаја платформе се може доћи вишеструким путањама, јер су странице платформе међусобно линковане. Такође, веома је важно нагласити да се садржаји могу читати на више нивоа детаљности, што омогућава прилагођавање коришћења потребама различитих корисника.

Осим пласмана садржаја, платформа нуди рудиментарну форму (услед ограничених ресурса) интеракције са корисницима, у виду упитника којим се корисницима омогућава да наведу теме у области урбанистичког планирања које их интересују и о којима би желели да сазнају више уз позив да се дају сугестије, коментари и примедбе на рад и материјал на платформи. Такође, на платформи се налази и зачетак креирања мреже организација цивилног друштва у виду линкова страница са примедбама на актуелне урбанистичке планове који се налазе на раном или јавном увиду.

Платформа је интензивно промовисана путем друштвених мрежа ЦЗКД-а, као и преко личних профила аутора пројекта. Праћењем активности на друштвеним мрежама утврђено је и да су заинтересовани грађани и организације међусобно делиле сазнања приказана на платформи, као што су интегрална анализа Макишког поља у време јавног увида у урбанистички план и интегрална анализа насеља Степа Степановић за коју су се сами станари заинтересовали.

Домет платформе

Значај и корисност платформе, као средства за подршку синхроне и асинхроме комуникације експерата међусобно и са грађанима, нарочито је постала очигледна због мера за превенцију ширења вируса Ковид 19 у току 2020. године. Окупљања су била онемогућена, те су јавни он-лајн догађаји одржавани уз подршку Зум или Јутјуб платформи. Најаве догађаја, пратећи материјали који су им претходили, као и едитовани видео записи целокупних догађаја и његових сегмената, су доступни путем платформе.

Тако је јавни разговор У потрази за јавним интересом: домети урбанизма који је одржан 17. новембра 2020. године у Павиљону ЦЗКД-а преношен он-лајн. То није значајно утицало на одвијање и резултате дебате, јер је публика могла да је прати и укључи се у разговор директно преко Зум или Јутјуб платформи. Уочи догађаја организована је интензивна кампања на друштвеним мрежама, што је резултовало тиме да се након позива путем Фејсбук платформе регистровало 787 људи за присуство догађају. Преко Зума догађај је уживо пратило више од 100 људи, од којих је велики део чинила стручна заинтересована јавност из сва три сектора – јавног, приватног и цивилног. Пренос преко Јутјуб канала је пратило 290 људи. Синхрона (у реалном времену) и асинхрона (након догађаја) интеракција је остварена са 20 учесника, који су се у току

догађаја укључивали давањем коментара у чету или јављањем уживо. Читав догађај је, усред показаног интересовања, трајао преко 2.5 сата.

За тродневну онлајн обуку одржану у периоду од 8-10. фебруара 2021. године је пријављено 140 учесника, различитих профила и интересовања (од запослених у јавним институцијама до студената и грађана). Учесници су се директно укључивали преко Зум платформе, где су писменим путем постављали питања говорницима. Сваки од три дана обуке је трајао преко 3 сата, уз низ питања и коментара полазника, снимани су и видео записи и публиковани на платформи. Након обуке су полазници позвани да учествују у евалуацији одговарањем на сет питања усмерених на оцењивање квалитета обуке и изношење интересовања и потреба. Занимљиво је да је од 30% полазника обуке колико је учествовало у евалуацији, већина дошла ради професионалног унапређења, односно из струке и ради унапређења капацитета и знања за свакодневни рад у професији.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Омогућавање приступа поузданим информацијама од јавног значаја и разумевање интегралног приступа процесима планирања и управљања развојем града представљају кључне мотиве конципирања, покретања и одржавања платформе Интерактивни урбанизам. Представља реакцију групе урбаниста који са комуникативно-колаборативног становишта преиспитују актуелну праксу управљања урбаним развојем. Међу кључним проблемима је растућа разлика у моћи заинтересованих актера да учествују и утичу на дизајн и исходе процеса доношења одлука. Разлика је последица, не само различитих економских и друштвених моћи, те тиме и вредносних система, ставова и очекивања, већ и све израженијих разлика у могућности приступа поузданим информацијама о правима и могућностима за учешће. Велики број људи не зна у чему може да учествује, како да учествује, шта жели, како да то изрази, па чак и да препозна шта жели. Планска документација и процедуре су неразумљиве нестручном кругу људи, а све чешће и људима у професији, услед брзомењајућих правила којима су процеси управљања и планирања дефинисани. Томе доприносе и неразумљивост законских и подзаконских аката, стручног језика и номенклатуре, величине докумената и формата који су доступни јавности. Веома често, грађани не учествују и онда када имају прилику и позвани су да то ураде због недостатка поверења у оправданост и сврсисходност акције.

Савремени ИКТ алати и сервиси имају капацитет за допринос решавању неких од наведених проблема. Могу да доприне повећању заинтересованости и самопоуздању, односно унапређењу капацитета за учешће ради остваривања стварног утицаја на процес и резултат. Циљ покретања платформе је повећање информисаности и свести грађана о процесима просторног развоја, повећање транспарентности процедура, оснаживање грађана и стручњака у партиципацији и деловању, промовисање права на слободан приступ информацијама од јавног значаја и омогућавање заинтересованој стручној и широј јавности сагледавање релација између различитих паралелних процеса и процедура. На тај начин се подржава информисано мишљење, способност грађења аргументације и повећање капацитета за критичку рефлексiju свих заинтересованих појединаца и група.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Allmendinger, P.; Tewdwr-Jones, M. (2002). The Communicative Turn in Urban Planning: Unravelling Paradigmatic, Imperialistic and Moralistic Dimensions, *Space & Polity*, Vol. 6, No. 1, 5–24, Carfax Publishing, Taylor and Francis Group
- Bajić Brković, M. (ur) (1999). *Održivost i grad*, AF Univerziteta u Beogradu, Beograd,
- Bajić Brković, M. (2004). Web based knowledge network for planning and development, *Spatium*, br. 10, str. 27-34
- Bajić Brković, M. (2007). Održivost i internet: kako nove informaciono komunikacione tehnologije doprinose održivom razvoju gradova, u *Održivi prostorni razvoj gradova Srbije*, zbornik radova, IAUS, Beograd
- Bajić Brković, M. (2008). Digital realm: Implications on urban development and planning, *Spatium*, 17-18, str. 13-20
- Batty, M.; Densham, P. (1996). Decision support, GIS and urban planning, Centre for Advanced Spatial Analysis, University College London, www.casa.ucl.ac.uk
- Grapham, S.; Marvin, S. (1996). *Telecommunications and the city*, Routledge, London
- Innes, J., Booher, D.E. (2010). *Planning With Complexity: A Introduction to Collaborative Rationality for Public Policy*, Taylor & Francis
- Forester, J. (1987). *Planning in the Face of Conflict*, u Le Gates, R.T, Stout, F. (eds.) (2003, First edition published in 1996): *The City Reader*. Routledge, London and New York
- Healey, P. (1997). *Collaborative Planning*, London, Macmillian
- Healey, P. (2010). *Making Better Places. The Planning Project in the Twenty-First Century*. Red Globe Press.

- Kingston, R. (2002). The role of e-government and public participation in the planning process, XVI Aesop Congress Volos, Greece
- Klosterman, R., Brail, R. (2001). Planning Support Systems, ESRI
- Лаловић, К. (2013). Model teritorijalnih informacionih sistema za podršku održivom urbanom razvoju Srbije. Одбрањена докторска дисертација. Универзитет у Београду Архитектонски факултет.
- Laurini, R. (2001). Information Systems for Urban Plannig, Taylor and Francis, London
- Маруна, М., Миловановић Родић, Д., Славковић, Љ., Радовановић, К., Ристовић, М., Вајовић, М., Ђурђевић, М., Томашевић, М. (2020). Ка колаборативном управљању: платформа за промоцију савременог концепта просторног развоја. У А. Јевтић, Б. Драшковић (Ур.) 16. Летња школа урбанизма, US
- Маруна, М., Миловановић Родић, Д., Славковић, Љ., Радовановић, К., Ристовић, М., Ђурђевић, М., Вајовић, М., Томашевић, М. (2021). Ка колаборативном управљању: интегрални приступ разумевању развоја града. XIII Научно-стручна конференција „Политика и просторни развој на локалном нивоу: транзиција у Србији и изазови 21-ог века“, Удружење инжењера Београда, Београд, 28. мај
- Maruna, M. & Maruna, V. (2004). IT Modeling Experience in Urban and Regional Development. Proceedings of The 9th International Symposium on CORP 2004& GEOMULTIMEDIA 04, TU Wien and Multumediaplan.at, Wien, 25-27, February
- Maruna, V. & Maruna, M. (2005a). Prospective Enhancement of Urban Planning Methodology Based on OO Modeling and Rational Unified Process. Proceedings of The 10th International Symposium on CORP 2005& GEOMULTIMEDIA 05, TU Wien and Multumediaplan.at, Wien, 22-25, February
- Maruna, M. & Maruna, V. (2005b). Elements of Urban Planning Methodology Based on Rational Unified Process. Proceedings of The 9th International Symposium on CUPUM 05, University College London, 29 June-01 July
- Маруна, М. (2005). Могућности унапређења методологије урбаног планирања на основама објектних методологија. Зборник радова саветовања Планирање и менаџмент градова и региона, Удружење урбаниста Србије, Крушевац, 15-18 јуни
- Maruna, V. & Maruna, M. (2007). Preliminary OO Specification of Planning Artifacts, Urban Planning Meta-Model. Proceedings of The 10th International Symposium on CUPUM 07, University Sao Karlos, Sao Paolo, Iguassu Falls, Brazil, 11-13 July
- Маруна, М. (2008a). Концептуална основа за изградњу планског развојног процеса. INFO M, 7(26), 8-16.
- Маруна, М. (2008b). Плански развојни процес: методолошки оквир за савремено урбанистичко планирање. Зборник радова саветовања Нова урбаност – интеграција дезинтеграција града?, Друштво урбаниста Београда, Београд, 27-28 новембар
- Maruna, M. & Maruna, V. (2009). Toward Planning Development Process: Workflows in Urban Planning Meta-Model. Proceedings of The 11th International Symposium on CUPUM 09, University of Hong Kong, 16-18 Jun
- Маруна, М. (2009). Примена методологије Unified Process-а у урбанистичком планирању. Одбрањена докторска дисертација. Универзитет у Београду Архитектонски факултет.
- Milovanović, D. (1999). Informacione tehnologije u funkciji efikasnog razvoja grada: primer Singapura, u Bajić Brković, M. (ur) Održivost i grad, AF, Beograd
- Milovanović D. (2001). Interaktivni urbanizam: novi oblici saradnje podržani internetom i novim kompjuterskim tehnologijama, zbornik radova: Urbani menadžment, urbani marketing i preduzetništvo, Randelović N.; Ralević M. (ur), UUS, Vrnjačka Banja
- Milovanovic, D (2003). Interactive planning - use of the ICT as a support for public participation in planning urban development: Serbia nad Montenegro cases. 39th ISoCaRP Congress.
- Milovanović, D. (2004). Razvoj grada u informacionom dobu, u Bogdanović, R. (ur): Planiranje i realizacija infrastrukture, UUS, Beograd
- Миловановић Родић, Д. (2005). Унапређење учешћа грађана у урбанистичком планирању уз подршку информационих и комуникационих технологија Одбрањена магистарска теза. Универзитет у Београду Архитектонски факултет.
- Миловановић Родић, Д. (2013). Редифинисање модела учешћа грађана у урбанистичком планирању Србије у складу са комуникативно-колаборативном парадигмом. Одбрањена докторска дисертација. Универзитет у Београду Архитектонски факултет.
- Mitchell, W. (1995). City of Bits: Space, Place and the Infobahn, Cambridge, MA: MIT Press,
- Mitchell, W. (1999). E-topia: Urban Life, Jim-But Not as We Know It, MA: MIT Press,
- Славковић, Маруна, Миловановић Родић, Радовановић (2020). Ка kolaborativnom upravljanju razvojem grada: Interaktivni urbanizam. Београд: Centar za kulturnu dekontaminaciju
- ЦЗКД (2015). Разумети град, <https://www.czkd.org/cycle/razumeti-grad>